

ĮVADAS

Vizitacijų aktai – tai specifinis bažnyčių ir vienuolynų istorijos šaltinis. Katalikų bažnyčios parapijų ir vienuolynų vizitacijos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje žinomos nuo XVI a. pirmos pusės¹. Vizitacijos būdavo nevienodos, skirtingi ir jas apibendrinantys vizitacijų aktai – tai priklausė nuo vyskupiją valdžiusio vyskupo ir jo skiriamų vizitatorių bei tuomečių vyskupijos realijų. Visų pirma skirdavosi formuliarai, kurių pagrindu būdavo renkama informacija apie parapiją. Skirtingais laikotarpiais vizituojant parapijas akcentuoti kiek kiti dalykai, o vienuolijos turėdavo savo sudarytus vizitacijų klausimynus. Jie būdavo rengiami atsižvelgiant į kiekvienos vienuolijos specifiką. Todėl ir vizitacijų aktai labai skirtingi. Kartais tai gali būti vos keli sakiniai, frazės, o kartais – ištisos rankraštinės knygos. Tokių pavyzdžių toli ieškoti nereikia, jų galima rasti ir tarp Pažaislio kamaldulių vienuolyno² XVIII–XIX a. vizitacijų aktų. Štai 1797 m. vizitaciją lydėjo labai išsamus ir platus (128 puslapių) aktas, surašytas į atskirą sąsiuvinį-knygą. Tačiau visiška priešingybė – 1732 m. Pažaislio vizitacija, kai apsilankę vizitatoriai nesiteikė parengti naujų išvadų, tik trumpai brūkštelėjo, kad vienuolynui lieka galioti ankstesnės (t. y. 1731 m. vykusios) vizitacijos punktai. Vis dėlto vizitatoriai paprastai turėdavo tikslą įvertinti bendrą padėtį (tiek parapijoje, tiek vienuolyne), nurodyti daromas klaidas, įvardyti nusižengimus. Kartais būdavo aprašomas ir turtas – pastatai, interjeras, saugomas inventorius, kartais surašoma, kuo paparinė bažnyčia ar vienuolynas pasipildė arba ką prarado nuo praėjusios vizitacijos. Todėl vizitacijų aktai, nepaisant jų skirtumų, itin naudingi ir teikia vertingos informacijos Bažnyčios, dailės ir architektūros, ekonomikos arba net žemėvaldos istorijos tyrėjams. Dėl to (ypač pastaruoju metu) vis dažniau kaip itin svarbus, o kai kuriuose tyrimuose net ir svarbiausias istorinis šaltinis yra

---

¹ *Acta primae visitationis diocesis Vilnensis anno Domini 1522 peractae. Vilniaus Kapitulos archyvo Liber IIb atkūrimas* (serija: *Historiae Lituaniae fontes minores*, t. VIII), sudarė Stephen C. Rowell, Vilnius: Lietuvos istorijos instituto leidykla, 2015; *Žemaičių vyskupijos vizitacija (1579)*, sudarė Liudas Jovaiša, Juozas Tumelis, Vilnius: Aidai, 1998.

² Plačiau su vienuolyno istorija susijusią bibliografiją žr. Mindaugas Paknys, *Pažaislio vienuolyno statybos ir dekoravimo istorija*, Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2013, p. 15–22.

vizitacijų aktai³. Įvairių sričių tyrėjams naudingi vizitacijų aktai publikuojami atskirais leidiniais⁴.

Ši Pažaislio vizitacijų publikacija taip pat nėra pirmoji. Lenkų istorikas Rafałas Witkowski prieš kelerius metus tęstiniame leidinyje išspausdino

³ Darius Barasa, „Rusnės parapija 1774–1794 m. bažnytinių vizitacijų duomenimis“, in: *Kultūra – ekonomika – visuomenė: sąveika ir pokyčiai viduramžiais ir ankstyvaisiais naujaisiais laikais Baltijos rytinėje pakrantėje / Culture – society – economy: interaction and changes in Medieval and Early Modern Times on the Eastern Baltic coast*, sudarė Marius Ščavinskas, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015, p. 310–321; Vaida Kamuntavičienė, „Catholics and Jews in the Diocese of Vilnius in the 17th century according to the Catholic Church visitations“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 6: *Krikščionys ir nekrikščionys kiti / Christians and the non-christian other*, sudarė Arūnas Streikus, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2013, p. 77–85; Reinis Norkārklis, „Diocesan clergy of Livonia-Courland 1685–1772/1795“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 5: *Religinės bendrijos Lietuvos istorijoje: gyvenimas ir tapatybė / Religious communities in Lithuanian history: life and identity*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2012, p. 209–229, 415–416; Waldemar Franciszek Wilczewski, „Wizytacje generalne diecezji wileńskiej w XVII–XVIII w. Ewolucja problematyki“, in: *Soter*, 2010, Nr. 35 (63), p. 99–109; Vacys Vaivada, „Kultūrinė atmintis konfesionalizacijos procesų kontekstuose Žemaitijoje XVI a. II pusėje. 1579 m. vyskupijos vizitacijos pavyzdys“, in: *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 9, 2009, p. 306–313; Adam Mączka, „Najstarsze klasztory franciszkańskie na Litwie (XV w.) w świetle wizytacji prowincjałów: Jana Donati Caputo (1596–1598) Oraz Adama Goskiego (1612–1615)“, in: *Pirmieji pranciškonų žingsniai Lietuvoje XIII–XVII a.*, sudarė Darius Baronas, Vilnius: Aidai, 2006, p. 82–103; Liudas Jovaiša, „Žemaičių vyskupijos parapijų bažnyčių pastatai XVII a. I pusėje“, in: *Menotyra*, 2006, Nr. 3 (44), p. 1–11; Vaida Kamuntavičienė, „Kauno dekanato parapijų padėtis XVII a. antrojoje pusėje“, in: *Soter*, 2009, Nr. 30 (58), p. 127–139; Vaida Kamuntavičienė, „Žemaičių vyskupijos parapijų bibliotekos 1675–1677 m.“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai*, t. 19, kn. 1, 2005, p. 307–324; Liudas Jovaiša, „Religinis gyvenimas viduramžių Žemaitijoje“, in: *Žemaičių istorijos virsmas: iš 750 metų perspektyvos*, sudarė Antanas Ivinskis, Vilnius: Aidai, 2004, p. 115–127; Rafał Witkowski, „Akt wizytacji kartuzji bereskiej z roku 1830“, in: *Lituano-Slavica Posnaniensia*. Studia historica, t. 9, Poznań: Naukowe UAM, 2003, s. 331–400; Vaida Kamuntavičienė, „Lietuvos Didžio-sios Kunigaikštystės parapiinės mokyklos XVII a. antrojoje pusėje“, in: *Soter*, 2002, Nr. 7 (35), p. 117–130; Vaida Kamuntavičienė, „Parapijų prieglaudos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVII a. II pusėje“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 17, Vilnius: Rotas, 2000, p. 59–74.

⁴ Be jau minėtų XVI a. vizitacijų aktų, dažniausiai publikuojami XVII–XVIII a. vizitacijų aktai: „Vilniaus bonifratrų vienuolyno 1720 m. vizitacija“, parengė Mindaugas Paknys, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 38, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2014, p. 287–298; *Žemaičių vyskupijos vizitacijų aktai (1611–1651 m.)*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011; *Žemaičių vyskupijos vizitacija 1675–1677 m.*, sudarė Mindaugas Paknys, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2011; *Pabaisko dekanato vizitacija 1782–1784 m.*, sudarė Algirdas A. Baliulis, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2010; *Ukmergės dekanato vizitacija 1784 m.*, sudarė Sigitas Jegelevičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2009; *Klaipėdos miesto ir valsčiaus evangelikų liuteronų bažnyčių vizitacijų 1676–1685 m. dokumentai*, sudarė Ingė Lukšaitė, Klaipėda: Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas, 2009; *Breslaujos dekanato vizitacija 1782–1783 m.*, atlikta

1797 m. Pažaislio vienuolyno vizitaciją⁵. Jis pirmasis pradėjo skelbti pagrindinius Pažaislio šaltinius. Taip pat istoriografijoje neseniai buvo aptarta 1754 m. vykusio popiežiaus Benedikto XIV į Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių provinciją pasiūsto vizitatoriaus tėvo Tiburcijaus vizitacija⁶. Per šią vizitaciją buvo lankomasi ir Pažaislyje, tačiau didelių nusižengimų čia nebuvo aptikta, skirtingai nei kai kuriuose kituose provincijos vienuolynuose. Po atliktos vizitacijos tėvas Tiburcijus paskelbė visai provincijai bendrą vizitacijos aktą. Jame nėra pastabų konkreitiems vienuolynams, atskiri provincijos eremai nėra išskiriami. Čia neįmanoma atskirti Pažaislio dalį, todėl šioje knygoje minėtas vizitacijos aktas nėra skelbiamas. Tačiau ši ekstraordinarinė provincijos vizitacija visuomet turėtų būti prisimenama, kai kalbama apie XVIII–XIX a. Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių vienuolynų vizitacijas.

Pažaislio kamaldulių vienuolyno vizitacijose bei jų aktuose atsispindi ir paties vienuolyno istorijos etapai. Pagal kamaldulių konstitucijas vienuolyno vizitacijas vykdavo patys kamaldulių vienuoliai – tėvas majoras, t. y. vyriausiojo pareigas einantis Monte Koronos (*Monte Corona*) kamaldulių kongregacijos vienuolis, kartu su pora Generalinės kapitulos metu paskirtų pagalbininkų asistentų, einančių vizitatorių pareigas. Trijose Italijos provincijose kamaldulių vienuolynai taip ir buvo vizituojami, kaip numatyta konstitucijose. Tačiau Lenkijos vienuolynai, pradėti steigti XVII a. pirmoje pusėje, o vėliau ir Lietuvos vienuolynai pasirodė per tolimi Italijoje Monte Koronos vienuolyne reziduojančiam tėvui majorui. Todėl Lenkijoje 1639 m. buvo įsteigta generalinio vikaro pareigybė, ją užimantis tėvas, galima sakyti, buvo tėvo majoro atstovas – svarbiausias vienuolis provincijoje. Jis niekada nesivadino provincijolo vardu, tačiau jo pareigos iš esmės atitiko kitose vienuolijose buvusių provincijų provincijolų pareigas. Generalinis vikaras negalėjo priimti sprendimų visos vienuolijos vardu arba tų sprendimų ir kitų nutarimų, kurie konstitucija buvo pavesti spręsti tik Generalinei kapitulai arba tėvui majorui. Tačiau generalinis vikaras vis tiek provincijoje turėjo gana didelę valdžią – jis perduodavo

---

Vilniaus vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio parėdymu, sudarė Romualdas Firkovičius, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2008; „Akt wizytacji kartuzji bereskiej z roku 1830“, przygotował Rafał Witkowski, in: *Litvano-Slavica Posnaniensia*. Studia historica, t. 9, Poznań: Naukowe UAM, s. 331–400; *Vyskupo Ignoto Jokūbo Masalskio Kauno dekanato vizitacija 1782 m.*, sudarė Vytautas Jogėla, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2001.

⁵ Rafał Witkowski, „Pažaislio kamaldulių vienuolyno ir bažnyčios 1797 metų rugpjūčio 3 dienos vizitacija“, in: *Bažnyčios istorijos studijos*, t. 7: *Žemaičių krikštas ir krikščionybė Žemaitijoje: šešių šimtmečių istorija / Samogitian christianization and christianity in samogitia: 600 years of history*, sudarė Liudas Jovaiša, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2014, p. 193–290.

⁶ Mindaugas Paknys, „Tėvo Tiburcijaus 1754 metais vykdyta Lenkijos ir Lietuvos kamaldulių vienuolynų vizitacija“, in: *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, t. 41, Vilnius: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 2018, p. 29–72.